

Ciril
Zlobec

Narodna in/ali razredna zavest

Ah, ta naša kolektivna zavest, narodna, družbena, razredna, kulturna, politična in bogsigavedi katera še, koliko puščic in rafalov je vsak dan in od vsepovsod uperjenih vanjo! S prstom pogosto kažemo na njeno gluhotu, tožimo nad njeno neodzivnostjo, v resnici pa nas njena ravnodušna odmaknjenost od »hrupa dneva« kar pomirja, v njej vidimo njen in naš lastni, osebni, samoobrambni mehanizem.

Kdo bi sicer vzdržal, se nam zdi, tolikšno voltažo razgretih besed, misli, predlogov, obvez, pričakovanj, ki, kot rečeno, od vsepovsod pritiskajo na nas. Vse bolj silovito in nepretrgoma.

V času (vsakršnih) kriz in stisk pa je vsega tega toliko, da naraščajoči hrup izgublja svojo razpoznavno individualnost in postaja neke vrste tišina, v kateri si sam odbiraš glasove, s katerimi se želiš pogovarjati, razmisliti o sporočilu, ki ga ponujajo.

In tako se mi zdi, da šele v takšni tišini razločneje slišim glas, ki se v vsesplošnem hrupu in pomešanosti z drugimi izgublja, čeprav je naravnano na kolektivno, torej tudi na mojo osebno zavest: naboj tega glasu je akcijski, pa se vendar prebija tudi skozi ozračje morale. Družbene morale. Točneje: stabilizacijske. Kajti gospodarska stabilizacija je postala in se vse bolj ponuja kot osrednje moralno vprašanje naše samoupravne družbe. In v tem kontekstu, po nekakšni sklepni logiki, je vse pogostejše slišati misel, da ta pot k stabilizaciji terja kar najbolj radikalno zamenjavo dveh klasičnih kolektivnih zavesti: škodljive nacionalne z odrešilno razredno.

Ko se dokončno vdajam skušnjavi, da o tem javno razmišljam, se seveda v celoti zavedam, da je to vprašanje nadvse občutljivo in se zato ob njem skoraj ni mogoče izogniti nevarnosti nesporazumov, hkrati pa tudi toliko pomembno, da je o njem treba govoriti tudi v okviru kulturne problematike, ki je, po mnenju pisca teh vrstic, tudi družbena zadeva. Namreč: po Cankarju in Kardelju smo sprejeli (prepričani tudi, da nam zgodovina to potrjuje) že kot svoj eksistencialni aksiom misel o narodu proletarcev, kar naj bi pomenilo, da narodna in razredna zavest druga drugo podpirata in prepleteni oblikujeta našo skupno in intimno človeško identiteto. Samo na taki osnovi je bilo tudi možno, da je bila naša narodnoosvobodilna vojna hkrati tudi socialna revolucija. Pa ne samo v Sloveniji, v vsej Jugoslaviji je politična modrost ubirala takšno pot. Rezultat te plodne izkušnje so tudi zvezna in republiške ustave.

In prav za ustavo gre. Namreč: nekateri glasovi, ki smo jih do nedavna z lahkoto zavračali kot unitaristične, napadajo zdaj našo kolektivno zavest stabilizacijsko obarvani, nekako takole (če posameznosti povzamemo v skupen smisel) se glasi ta obnovljena stara modrost: resnične stabilizacije gospodarstva, in z njim vsega našega življenja, ne bo mogoče doseči, če prej ne premagamo republiškega etatizma, najzanesljivejša pot do tega pa je spremembna nekaterih postavk republiških ustav.

Upam si trditi, da sem zgornjo misel, s katero nameravam polemizirati ali vsaj polemično opozoriti nanjo, povsem korektno povzel in samo iz javnih virov, iz časopisnih objav. Mnenje, da bi morali najprej spremeniti nekatere člene republiških ustav, seveda ni isto kot ugotavljanje republiškega etatizma, temveč izhaja, v najbolj mili varianti, iz predpostavke, da prav ustava, taka, kakršna je, omogoča nezaželeni etatizem. In v tem je določena logika: če zrahljaš ali odpraviš državo, tudi etatizmu spodrežeš korenine. In ustava resnično priznava, da so republike najprej država. Že kar v prvem členu: »Socialistična republika Slovenija je država . . .«, to bi lahko bila kajpak le gola, formalna oznaka, če ji ne bi sledila zelo jasna, vsebinsko zavezujoča opredelitev, »država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in ljudstva Slovenije, na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in socialistična samoupravna demokratična skupnost delovnih ljudi in občanov, slovenskega naroda in italijanske in madžarske narodnosti. Socialistična republika Slovenija je v sestavi Socialistične federativne republike Jugoslavije.«

In samo še nekaj poudarkov iz drugega člena, ki zelo obširno in nedvoumno opredeljuje položaj slovenske državnosti v Jugoslaviji: »V socialistični republiki Sloveniji delovni ljudje in občani zagotavljajo in uresničujejo suverenost, enakopravnost in nacionalno svobodo . . . zagotavljajo in uresničujejo pogoje za vsestranski razvoj in napredek slovenskega naroda . . .«

Res je, da predlagatelji ne omenjajo, kaj bi bilo treba spremeniti v republiških ustavah, da bi bila gospodarska stabilizacija učinkovita, ni pa nedopustno sklepati, da vidijo oviro prav v citiranih odstavkih, ki opredeljujejo republiko kot državo, ta država pa temelji na dveh stalnicah: *na suverenosti naroda* in *na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda*, torej na zlitju v eno usodo tistih dveh prvin, ki sta jih vsak s svojimi besedami, a ne antagonistično, že odkrila Cankar in Kardelj. Tako se zdaj, znotraj že tudi ustavno opredeljene samoupravne in socialistične družbe, prvič postavljata kot negacija ali vsaj kot inkompatibilnost nacionalna in razredna zavest. V tem svojem razmišljanju jemljem seveda v poštev eno in drugo v njeni čisti obliki: nacionalno zavest brez nacionalizma in razredno zavest brez doktrinarske demagogije. In prav na tej ravni je najgloblja zaskrbljenost povsem utemeljena, saj iz te »kontrapozicije« se ne more roditi nič pametnega. Niti v okviru državne ekonomije ne.

Narodnost in razrednost občutimo (in se ju zavedamo?) kot dve kategoriji svojega skupnega družbenega bitja, pri čemer se v iskanju svoje identitete laže odkrivamo v prvi kot v drugi, ker je narodnost nekako dana (tudi vzdrževana z vzgojo, seveda), medtem ko je razredna zavest manj samoumevna, po svoji idejni plati se giblje praviloma v širšem prostoru kot narod, s svojimi socialnimi koreninami pa je pogostoma omejena na prostor, ki ga zamejuje čisto konkretno delo in iz njega izvirajoči delovni odnosi, socialno počutje posameznika, slojev, družbe. Najbrž je najbolj razumno za dobro počutje ne samo Slovencev, ampak vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti, če sta tidve zavesti o sebi kar najbolj uravnoteženi, druga drugo dopolnjujoči, ne pa nasilje ene nad drugo, nasilje, ki ga prišepetava naša gospodarska stiska nekaterim naivnežem, da že sama poimenovanja stvari spreminjajo svet.

Pri naših razmišljanjih o določenih poteh našega razvoja je jemanje v poštev teh poenostavljenih dilem hote ali nehotе uperjeno proti naravnim odnosom v naši družbi, ki jih še zmerom želimo videti z vso odločnostjo in doslednostjo zagotovljene v ustavi. In ustava, ne slovenska ne druge v Jugoslaviji, v nobenem svojih členov ne postavlja razrednosti proti nacionalni zavesti in interesu, nasprotno, dosledno ju navaja skupaj, kot dvoje dejstev, pa tudi kot dvoje vrednot, ki določata našo človeško in zgodovinsko identiteto.

V skupnosti narodov in narodnosti, kakršna je Jugoslavija, je zmerom mogoče odkriti kaj, kar se nam dozdeva preveč ali premalo poudarjeno, s preveliko ali premajhno veljavo, ogroženo ali privilegirano, vendar ni mogoče vseh neustreznosti reševati tako, da »zameš, kjer je, in daš tja, kjer ni«, še manj pa tako, da se v rušilni strasti zaženeš proti nečemu, kar je, ker ugotavljaš pomanjkanje tistega, kar ti je v določenem trenutku bolj pri srcu ali se ti zdi dragocenejše. Tako razredna zavest prav gotovo ne bo nič večja, če jo s spremembo ustave spremeniš v prisilo, ki naj se razraste na račun nacionalne zavesti. Rezultat takšnega merjenja sil je bil in ostaja en sam: razdražljiv nacionalizem (in šovinizem) namesto naravne, kar najbolj samoumevne nacionalne zavesti.

Tega pa si najbrž nihče med nami ne želi.

Boj proti republiškim etatizmom, ki da ovirajo gospodarski razvoj, je možen in smiseln v gospodarstvu samem: ko bo ustvarjalno, kvalitetno in rentabilno delo na pohodu, bo samo pomendralo republiško nazadnjaško zaplankanost, ker se pač ravna po svojih zakonih, kot se z vso surovostjo, ne meneč se za naša čustva, ravna po svojih zakonih, ki postavljajo tudi republiške plotove. Kri, čeprav še tako zdrava, ki naj bi jo dobili, če jo bomo začeli spuščati, kot mnogi predlagajo, kulturi, znanosti, izobraževanju in celo nacionalni zavesti, se ne bo pokazala kot primerna transfuzija za obolele ude našega gospodarstva.

S tem seveda niti najmanj ne mislim, da ne bi smeli o narodnem in razrednem razpravljanju tudi v teh razmerah, tudi v povezavi z gospodarstvom, vendar ne tako, da bi poskušali zamenjati nezamenljivo. Vprašanje o razrednosti v družbi, v kateri je po ustavi na oblasti delavski razred, hkrati pa še zmerom eksploatiran, je prav gotovo veliko vprašanje, ki ga ne gre zanemarjati in je v marsikaterem pogledu specifično jugoslovanska zadeva.

Vendar odgovorna razmišljanja o tej temi se ne bi smela zazirati v demontažo nacionalne zavesti v njenem naravnem manifestiranju, ne videti v sedanjih republiških ustavah prve in pglavitne ovire na poti k boljšemu.

Razmišljati in govoriti o vsem tem ni samo stvar raznih oblastnih teles, komisij, posameznih strokovnjakov, ekonomskih prakticistov in abstraktnih ideologov, ampak obča, javna zadeva, za nas Slovence pa še posebej tudi nadvse pomembno kulturno vprašanje.